

LIFO Culture

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΙΝΑ ΜΑΝΔΗΛΑΡΑ

Βιβλίο

Σάιμον Κρίτσλεϊ: «Οι αρχαίοι Έλληνες ζούνε τη δική μας πλάνη και τρομακτική ομορφιά»

Ο καθηγητή Φιλοσοφίας Σάιμον Κρίτσλεϊ είναι στην Αθήνα και μίλησε στη LiFO για το νέο του βιβλίο «Η τραγωδία, οι αρχαίοι Έλληνες κι εμείς», για τη σημασία της φιλοσοφίας και της αρχαίας τραγωδίας, την παράσταση «Προμηθέας» του Ν. Καραθάνου, τους αδελφούς Κοέν και την παράξενη εμφάνιση του Νέλσον Μαντέλα ως Αντιγόνη.

Ο Σάιμον Κρίτσλεϊ είναι αναμφίβολα ο καθηγητής που θα ήθελε κανείς να έχει. Μελετώντας και διδάσκοντας την αρχαία και τη σύγχρονη φιλοσοφία στο περίφημο New School for Social Research της Νέας Υόρκης, δεν έπαψε ποτέ να παρεμβαίνει με κείμενά του στα ζητήματα της εποχής μας, όπως έκανε π.χ. κατά τη διάρκεια της πανδημίας μέσω των «New York Times», ενώ βρέθηκε να συνομιλεί άμεσα με τους αναγνώστες του με μια σειρά από βιβλία για το ποδόσφαιρο, την πανκ ροκ και τον Ντέβιντ Μπούσι. Επίσης, το πρόσφατο podcast του με τον τίτλο «Apply-Degger» της αντίστοιχης σειρά του Ιδρύματος

Ωνάση (ο ίδιος είναι και μέλος του Δ.Σ.) κατάφερε να μας κάνει προσιτή τη σκέψη του Μάρτιν Χάιντεγκερ, πειθοντάς μας ότι, ναι, η ανάγνωση του μπορεί να αλλάξει τη ζωή μας. Κάτι αντίστοιχο προσπαθεί να κάνει, καθιστώντας προσιτά τα νοήματα της αρχαίας τραγωδίας, δίνοντας έμφαση στις αμφισβησίες και στις συγκρούσεις που διαπερνούν τα λειτουργικά αντιφατικά της νοήματα και φέρνοντάς την πιο κοντά στη φιλοσοφική σκέψη απ' ό,τι η κλασική φιλοσοφία –ειδικά ο αιώνιος αντίπαλος της Πλάτων– στο καλύτερο, ίσως, μέχρι στιγμής βιβλίο του, που μεταφράστηκε από τον Γιάννη Δούκα και μόλις κυκλοφόρησε από τις εκδό-

σεις Πατάκη με τον τίτλο Η τραγωδία, οι αρχαίοι Έλληνες και εμείς.

— Έχω την αίσθηση ότι τα βιβλία σας, που θέλετε να φέρετε κοντά μας την αρχαία τραγωδία, μιλώντας για έξιςου παραχώδεις καιρούς με πανδημίες κ.λπ., μοιάζει σήμερα πιο επίκαιρο από ποτέ. Είναι, όντως, έτσι; Η αρχαία τραγωδία, που εκλαμβάνεται πάντα σε έμμεση συνάρτηση με τη δημοκρατία, είναι, αν όχι το λίκνο, σίγουρα το υπογάστριό της, εκφράζοντας μια σχέση που μπορεί να είναι στενή, πλην όμως έμμεση, γι' αυτό και πιο ισχυρή. Και είναι αυτή ακριβώς η σχέση που πιστεύω ότι φωτίζεται ακόμα περισσότερο σήμερα με όλα όσα συμβαίνουν, τα οποία ενισχύουν ένα είδος απολυταρχισμού που ο Πλάτων μάλλον θα υποστήριζε. Αγαπάω τον Πλάτωνα και μου αρέσει να τον διαβάζω, αλλά με τρομάζει το όραμά του για μια αυταρχική κοινωνία που θα βασίζεται σε ειδικούς, οι οποίοι θα κατευνάζουν τον κόσμο. Το βλέπουμε να αναπαράγεται σήμερα με απόλυτη ακρίβεια από την υφιστάμενη πολιτική τάξη πραγμάτων. Εάμπως να έχουμε παραχωρήσει την πολιτική εξουσία αυτόχρονα στους ειδικούς, κάτι που μπορεί να είναι, εν προκειμένω, σωστό, αλλά θέτει επί τάπητος πολλά θέματα όσον αφορά τη δημοκρατία. Βέβαια, η αλήθεια είναι ότι αυτό το εκμεταλλεύτηκε σε μεγάλο βαθμό η αριστερά, ξεχνώντας τον δικό της, αυταρχικό σε πολλές περιπτώσεις και αντίστοιχα απόλυτο τρόπο να βλέπει τα πράγματα, την ίδια στιγμή που η δεξιά, στην πιο ακραία λογική της, δεν παύει να τρέφει τις αυταπάτες και τις εθνικιστικές δοξασίες κάποιων ακραίων που αρνούνται τα εμβόλια. Αυτή, λοιπόν, η ιδέα της έλευσης

των ειδικών είναι μια λογική που δανείζονται αυτούσια τόσο οι αριστεροί όσο και οι δεξιοί από τον Πλάτωνα. Στην πραγματικότητα, η δημοκρατία βρίσκεται διαρκώς σε αναταραχή, δεν είναι ποτέ σίγουρη, δεν παύει να αναρωτιέται για τους διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης, κάτι που αντικατοπτρίζει με τρόπο μοναδικό η τραγωδία.

— **Το κάνει, ωστόσο, με έναν πολύ σύγχρονο τρόπο, που μας αφορά άμεσα. Αυτό δεν λέτε στο βιβλίο;** Μα, ακόμα και οι αρχαίοι Αθηναίοι το έκαναν με τον δικό τους, σύγχρονο τρόπο, επαναφέροντας όλα όσα συνέβαιναν στο απώτατο παρελθόν, τους μύθους και διάφορα μακρινά γεγονότα, στην εποχή τους, με έναν ιδιότυπο αναχρονισμό που μοιάζει απόλυτα μοντέρνος και άκρως συνειδητός. Τολμώ να πω με έναν μεταμοντέρνο τρόπο, τώρα κιόλας που το μέτα συζητιέται πολύ. Ξέρω πόσο σου αρέσει ο Ευριπίδης, ο οποίος είναι απολύτως μεταμοντέρνος, αλλά πιστεύω ότι και ο Αισχύλος έχει πολλά πιο μετα-μοντέρνα στοιχεία απ' όση φαίνεται.

— **Δεν ξέρω αν προλάβετε να δείτε την παράσταση «Προμηθέας» του Νίκου Καραθάνου, που δείχνει ακριβώς αυτή την άκρως μοντέρνα οπτική του Αισχύλου, μεταφεριμένη στο σήμερα. Εν προκειμένω, ο Καραθάνος επιχειρεί μια αναλογία της επαναληπτικότητας του μαρτυρίου που υπέφερε ο Προμηθέας με αυτήν που βίωσαμε τον καιρό της καραντίνας.** Ναι, την είδα. Όντως το κάνει πολύ παραστατικά, δείχνοντας ότι είμαστε παγιδευμένοι σε μια οικιακού τύπου κόλαση. Δεν είναι τυχαίο ότι ξεκινάει με τη φράση «θυμάμαι τις Κυριακές ότι το φαγητό ήταν καλό», παραπέμποντας

σε ένα σκηνικό φαινομενικής οικογενειακής θαλπωρής, ενώ η βία υποδαυλίζει το σκηνικό. Αυτού του είδους η κανονικότητα που υποκρύπτει τη βία είναι το κατεξοχήν θέμα που πραγματεύεται ο Αισχύλος στον *Προμηθέα*. Εν ολίγοις, προβάλλει την ιστορία των θεών στις ζωές των ανθρώπων, ξεκινώντας μάλιστα την τραγωδία του με το απόλυτο πολιτικό ζήτημα της βίας και του κράτους.

— **Πρόκειται, ωστόσο, για μια βία βουβή, σιωπηρή, όπως λέτε χαρακτηριστικά στο βιβλίο σας.** Ναι, απολύτως. Είναι σαν ο Καραθάνος να ερμηνεύει τον Αισχύλο μέσα από τον Ίψεν, μεταφέροντας τη δράση σε ένα κλειστό δωμάτιο, όπου όλοι μπορεί να σιωπούν, αλλά βιώνουν μια κόλαση. Είχα, επίσης, την τύχη να δω και τους *Όρνιθες* του ίδιου, που με επηρέασαν τόσο ώστε να αλλάξω το τέλος του παρόντος βιβλίου μου, αφιερώνοντας ένα κεφάλαιο στον Αριστοφάνη. Έχω την αίσθηση πως αν ο Ευριπίδης μάς προσφέρει ένα ζευγάρι διαπεραστικά γυαλιά νυχτερινής όρασης, ο Αριστοφάνης μάς δίνει γυαλιά για να χαμηλώσουμε το εκτυφλωτικό φως ενός γελοίου κόσμου. Ουσιαστικά, η τραγωδία και η κωμωδία αποτελούν συμπληρωματικές όψεις της ίδιας ουσίας, αποβλέπουν στο ίδιο πράγμα, απλά με διαφορετικό τρόπο.

— **Εν ολίγοις, όπως μας εξηγείτε στο βιβλίο, τόσο η κωμωδία όσο και η τραγωδία είναι παρεξηγημένες έννοιες, η τραγωδία συνδέεται σπλοϊκά με τον πόνο και το δράμα, ενώ δεν πρόκειται γι' αυτό, και η καθαροί δεν αφορά μόνο τη λύτρωση.** Η αλήθεια είναι ότι απεχθάνομαι σφόδρα τον τρόπο που προσεγγίζουν οι φιλόσοφοι την τραγωδία, πιστεύοντας ότι στο τέλος θα έρθει κάτι για να αποκαταστήσει την τάξη πραγμάτων, ενώ ουσιαστικά πρόκειται για κάτι πολύ διαφορετικό και πολύπλοκο. Ακόμα και αν δεν ξέρουμε ακριβώς περί τίνος πρόκειται, η καθαροί οίγουρα δεν είναι μια κατάσταση βιολογικού τύπου ανακούφισης –σαν να πηγαίναμε στην τουαλέτα– στην οποία παραπέμπει η ελληνική της έννοια. Μάλλον έχει να κάνει με την πνευματική ανύψωση, την προσωπική μας βελτίωση μέσω της παιδείας ή της τέχνης, αλλά όχι με τρόπο διδακτικό, όπως θεωρούν οι περισσότεροι. Η τραγωδία δεν είναι, ούτε προσδοκά να γίνει διδακτική. Κάποια στιγμή, ενώ έγραφα το βιβλίο, έλαβα ένα προσωπικό μείλ από κάποιον που παρέπεμπε στους αδελφούς Κοσέν, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα με τον κόσμο είναι πως μπερδεύει την τέχνη με τον ηθικό διδακτισμό. Στο σημείο αυτό δεν μπορώ να μη σκεφτώ τον Ευριπίδη, στον οποίο παραπέμπει άμεσα το κεφάλαιό μου «Μηχανική Προσαναπόδειξη», όπου κάνω λόγο για την αντίθεση του Αριστοτέλη προς τον Ευριπίδη, τον οποίο κατηγορεί επειδή υποστηρίζει το παράλογο στοιχείο, καθώς επιτρέπει στη Μήδεια στο τέλος του έργου να το σκάσει με το άρμα του Ήλιου που σέρνεται από δράκοντες, μαζί με τα πτώματα των δολοφονημένων παιδιών της! Εν ολίγοις, ο Ευριπίδης επινοεί τη μηχανή, τον μηχανισμό της μηχανής, για να εκθέσει την ψευτιά της υποτιθέμενης λύσης της τραγωδίας, βάζοντας ουσιαστικά μπουρλότο σχεδόν στα πάντα. Το κάνει όμως με έναν τρόπο μαγικό, οδηγώντας τους πρωταγωνιστές του όχι σε λύση αλλά σε απόλυτο αδιέξοδο, όπου τίποτα δεν κινείται, δεν υπάρχει καμία λύση, από πουθενά. Με τι μοιάζει αυτό; Μα, με την ταϊνία των αδελφών Κοσέν *Καμία πατρίδα* για τους μελλοθάνατους, όπου δεν υπάρχει κάθαρση, αλλά και με την άλλη τους εκπληκτική ταϊνία, το *Καυτό Απόρητο* (*Burn after reading*), όπου τελικά όλες αυτές οι αδιέξοδες περιπέτειες των δυο πρακτόρων του FBI δεν οδηγούν πουθενά. Τι

Αυτό που ζούμε σήμερα είναι μια διαρκής ενοχή, μια παραίτηση αισθημάτων, όπως έλεγε ο Κρίστοφερ Ρικς. Έχουμε την ψευδαίσθηση ότι είμαστε διαρκώς υπόλογοι, επειδή μας κατατρέπει η ενοχή, ενώ ουσιαστικά η τραγωδία μιλάει για την «αιδώ», για την ντροπή που χαρακτηρίζει τον Αθηναίο πολίτη.

μαθαίνουμε από τη δράση τους; Απολύτως τίποτα. Αυτό μας λέει και ο Ευριπίδης: «Καλώς ορίσατε στην πραγματικότητα». Έτσι είναι ο ανθρώπινος βίος. Αν θέλεις μια τέχνη που να συνδέεται με διδάγματα περί αλήθειας, δικαιοσύνης κ.λπ., τότε διάβασε την *Πολιτεία*. Αυτό φοβάμαι για την εποχή μας: ότι επιτρέψουμε στις αδιόριστες αλήθειες και στις επιβεβαιωμένες βεβαιότητες.

— **Το πιστεύετε αλήθεια αυτό;** Πιστεύω ότι η ελευθερία του Ευριπίδη είναι τρομακτική. Γι' αυτό και είναι εντελώς ασαφές αν ήταν ένας αντιδραστικός ή ένας πραγματικός επαναστάτης. — **Την ίδια στιγμή όμως η τραγωδία μας δείχνει κάτι, μας επισφαιρίζει ότι η ευθύνη είναι πολύ κεντρική για τη λειτουργία μιας πολιτείας και ότι η αιδώ και η δίκη κατευθύνουν σε μεγάλο βαθμό τους ήρωες.** Θα σου απαντήσω θυμίζοντάς σου κάτι για την ενοχή που δεν το γράφω στο βιβλίο, ότι ο Νίτσε μίλησε για την ενοχή, την οποία συνέδεσε με τη μνησικακία, ως κάτι εσωτερικευμένο, ενώ η ντροπή, για την οποία μιλούσαν οι Αρχαίοι, ερχόταν απευθείας απέξω, από την ίδια την πόλη. Και αυτό που ζούμε σήμερα είναι μια διαρκής ενοχή, μια παραίτηση αισθημάτων, όπως έλεγε ο Κρίστοφερ Ρικς. Έχουμε την ψευδαίσθηση ότι είμαστε διαρκώς υπόλογοι, επειδή μας κατατρέπει η ενοχή, ενώ ουσιαστικά η τραγωδία μιλάει για την «αιδώ», για την ντροπή που χαρακτηρίζει τον Αθηναίο πολίτη. Η παντελής απουσία αιδούς είναι που μετατρέπει τον Οιδίποδα σε τύραννο. Επομένως, αυτό που κάνει η τραγωδία είναι να σε προβληματίσει σχετικά με αυτά τα αισθήματα, να σου δείξει την πλάνη. Γιατί τελικά οι Αρχαίοι ζούνε τη δική μας πλάνη και τρομακτική μορφοί.

— **Η τραγωδία σε καλεί, επίσης, να ταυτιστείς με τους ήρωες.** Μα ο μόνος τρόπος για να δούμε τι συμβαίνει είναι μέσω της ταύτισης. Υπάρχει, βέβαια, μια μεγάλη συζήτηση για το πώς ταυτιζόμαστε και με ποιους στην τραγωδία, αφού μιλάει για λευκούς προνομιστές βασιλείς, αλλά υπάρχει και η άλλη πλευρά που λέει ότι η τραγωδία μάς καλεί να βρούμε αντηχήσεις ή μάλλον συνηχήσεις μέσα από τη διαφοροποίηση και όχι την ταύτιση. Η τραγωδία δεν πατρώνει αλλά κάνει ακριβώς το αντίθετο. Δεν το αναφέρει στο βιβλίο, αλλά ανάμεσα στις άπειρες παραστάσεις της *Αντιγόνης* θα ξεχώριζα εκείνη με τον Μαντέλα στον ομώνομο ρόλο! Σαφώς θα είχε τους δικούς του λόγους ο Μαντέλα ως σκεπτόμενος διανοούμενος και αγωνιστής να ταυτιστεί με την έφηβη ηρωίδα του Σοφοκλή, κάτι που αποδεικνύει ότι είναι αμέτρητα τα σενάρια που μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι, προσεγγίζοντας την αρχαία τραγωδία, και άπειροι οι λόγοι για να ταυτιστούν.

— **Όποτε ισχύει, ακόμα και στην περίπτωση του Μαντέλα που δεν διάσασε να γίνει η Αντιγόνη, αυτό που λέτε και στο βιβλίο, ότι η τραγωδία προβληματίζει τα φύλα.** Η τραγωδία μάς δείχνει ότι καμία ταυτότητα δεν είναι σταθερή. Υπάρχει, βέβαια, μια οπτική που θέλει την Αντιγόνη αιώνιο πρότυπο φεμινισμού, γι' αυτό και η Τζούντιθ Μπάτλερ θέτει το ερώτημα του τι σημαίνει να έχουμε γυναίκες πρωταγωνίστριες όπως η Αντιγόνη ή η Κλυταιμνήστρα, αφού αναλαμβάνουν τον ρόλο του άνδρα. Εν ολίγοις, η τραγωδία υπερβαίνει όχι μόνο τα φύλα, τα οποία είναι ρευστά και ευμετάβλητα, αλλά όλες τις βεβαιότητες που επέβαλε η φιλοσοφία και μέσω του θεάτρου μάς καλεί να γίνουμε ταυτόχρονα συμμετοχοί αλλά και θεατοί –με την αρχαία έννοια– όχι μόνο αυτού που διαμειβεται επί σκηνής αλλά του ίδιου μας του εαυτού. Κι αυτό είναι τρομακτικό και απελευθερωτικό μαζί για τον καθένα ξεχωριστά αλλά και για όλους.

SIMON CRITCHLEY
Η τραγωδία, οι αρχαίοι Έλληνες κι εμείς
Μτφρ.: Γιάννης Δούκας
Εκδόσεις Πατάκη
Σελ.: 456